

МЕЖІ ЗДІЙСНЕННЯ КОРПОРАТИВНИХ ПРАВ

Саракун І.Б.,

*молодший науковий співробітник Івано-Франківської
лабораторії з вивчення проблем корпоративного права
Науково-дослідного інституту приватного права
і підприємництва АПрН України, асистент*

Таке поняття, як межі здійснення корпоративних прав, раніше не розглядалося в українській юридичній літературі. Воно є теоретичним, але все ж таки має тісний зв'язок із важливими практичними питаннями.

Дана тема висвітлювалася у навчальному посібнику російської вченої Т.В. Кашаніної, яка частково зачіпала тільки законодавчі аспекти меж здійснення корпоративних прав. Тому, крім законодавчих, спробуємо зосередити увагу на деяких теоретичних питаннях, а також показати на конкретних практичних прикладах межі здійснення останніх.

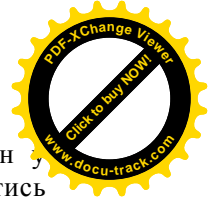
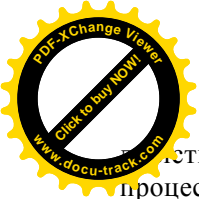
Для визначення меж здійснення корпоративних прав слід виходити з основ про загальну теорію права, цивільне та суб'єктивне право зокрема.

Під здійсненням корпоративного права, слід розуміти реалізацію його змісту шляхом вчинення учасником (засновником) дій, які охоплюються можливістю певної поведінки. Учасник корпорації, здійснюючи своє корпоративне право, реалізує можливості, які становлять його (корпоративного права) зміст. Виконання юридичного обов'язку є правовою гарантією здійснення корпоративних прав [1. С. 210].

Різниця між змістом суб'єктивного права і його здійсненням полягає, передусім, у тому, що перше включає в себе лише можливість поведінку уповноваженої особи, тоді як здійснення права є змістом реальних, конкретних дій, пов'язаних із перетворенням цієї можливості на дійсність.

Також необхідно вирішити питання про співвідношення понять «*межі*» та «*обмеження*».

Межі корпоративних прав можна визначити як рамки, встановлені законом і установчими документами, в яких товариствам, організаціям (корпораціям), громадянам надається мож-

... мають діяти самостійно. Суб'єкти корпоративних відносин у процесі реалізації корпоративних прав повинні дотримуватись вимог закону, що встановлює межі, в яких корпоративне право тільки й може бути здійсненим.

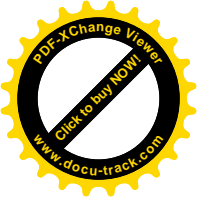
Межі можуть бути більшими чи меншими, але вони існують завжди і «є невід'ємною ознакою кожного суб'єктивного права» [2. С. 44-45].

Представник російської юридичної науки Т.В. Кашаніна при цьому зазначає: «границы корпоративного усмотрения, зафиксированные в законе, должны быть объективными, т.е. самостоятельность корпораций должна допускаться в той мере, в какой это требуется самой регулируемой общественной системой. Предоставит большие пределы корпоративного регулирования - это значит децентрализовать общественную систему настолько, что возникнет опасность ее дезорганизации; сузят рамки самостоятельности корпораций - сознательно и неоправдано проигнорировать возможность регулируемой общественной системы» [3.С. 38].

Конституція України передбачає межі здійснення громадянами своїх прав. Так, згідно зі ст. 64, конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України. Окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень можуть встановлюватися в умовах воєнного або надзвичайного стану.

Положення про межі здійснення цивільних прав містяться у ст. 13 Цивільного кодексу України, за яким свої цивільні права особа здійснює у межах, наданих їй договором або актами цивільного законодавства. При здійсненні своїх прав особа зобов'язана утримуватися від дій, які могли б порушити права інших осіб, завдати шкоди довікільлю або культурній спадщині. При здійсненні цивільних прав особа повинна додержуватися моральних засад суспільства.

Основоположним джерелом корпоративного права є Закон України «Про господарські товариства», який регулює порядок створення, функціонування та припинення господарських товариств. Тому учасники (засновники) господарських товариств повинні здійснювати свої корпоративні права у межах, встановлених цим Законом.

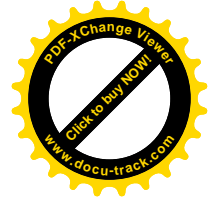
Розглядаючи питання про межі здійснення корпоративних прав, можна навести для прикладу право акціонера на отримання дивідендів. Таке майнове право мають особи, що є учасниками товариства на початок строку виплати дивідендів (п. «б» ч. 1 ст. 10). Вирішення такого питання належить до компетенції загальних зборів АТ, які повинні винести рішення про виплату дивідендів (п. «д» ч. 5 ст. 41). Відповідно до статей 4 і 37 цього Закону, установчі документи мають містити відомості про порядок виплати частки прибутку (дивідендів) 1 раз на рік за підсумками календарного року.

Виплата товариством інших, крім річних, дивідендів забороняється, оскільки Законом чітко встановлено, що «дивіденди по акціях виплачуються 1 раз на рік за підсумками календарного року». За ст. 2 роз'яснення Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку «Про порядок застосування ст. 9 Закону України «Про цінні папери і фондову біржу» та статей 10 і 41 Закону України «Про господарські товариства» у частині регулювання порядку нарахування та виплати дивідендів за акціями» від 3 квітня 2000 р. № 4, загальні збори акціонерів не можуть прийняти рішення про виплату проміжних дивідендів за підсумками кварталу чи півріччя. Таким чином, встановлюється законодавче обмеження, яке на практиці часто порушується тому, що дивіденди частіше за все виплачуються за рішенням адміністрації підприємства, а не за рішенням загальних зборів товариства.

Оскільки закон не зобов'язує товариство передбачати в установчих документах положення про відповідальність товариства за порушення строків виплати дивідендів, зазначені питання залишаються неврегульованими, що нерідко призводить до порушення права акціонера на отримання дивідендів.

Отже, законом гарантована свобода діяти відповідно до суб'єктивного права повинна підлягати обов'язковій охороні з боку держави, інакше вона буде призводити до зловживань правом (про яке буде йтися далі).

З іншого боку, акціонерне товариство не надає власникам емітованих ним акцій жодних гарантій щодо отримання дивідендів. Навпаки, акціонер несе ризик збитків, пов'язаних із діяльністю товариства, у межах вартості належних йому акцій. Отже, якщо акціонерне товариство за підсумками річної діяльності має не

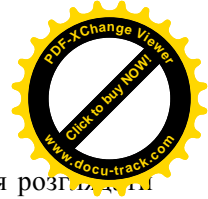
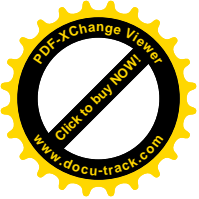
якщо збитку, а збитки, не можна говорити про порушення права акціонера на отримання частини прибутку. В даному випадку збитковий акціонерний товариства зачіпають інтереси акціонера, не порушуючи його прав. Так само, якщо отриманий прибуток за рішенням загальних зборів не виплачується у вигляді дивідендів, а спрямовується на розвиток виробництва, то акціонер, який голосував «проти» на загальних зборах, не обмежений у своїх правах, а його права не порушені.

Проте, якщо рішення про нарахування дивідендів немає через несвоєчасне скликання загальних зборів або невключення цього питання до порядку денного, акціонер, який вважає, що його права порушені цією обставиною, має право звернутися до суду зі скаргою на дії (бездіяльність) органів, які суперечать його інтересам, і вимагати проведення у встановлені строки загальних зборів для вирішення цього питання.

У новому ЦК (ч. 3 ст. 158) теж закріплено певні обмеження щодо виплати дивідендів. А саме: «...акціонерне товариство не має права оголошувати та виплачувати дивіденди: 1) до повної сплати всього статутного капіталу; 2) при зменшенні вартості чистих активів акціонерного товариства до меншого, ніж розмір статутного капіталу і резервного фонду, розміру; 3) в інших випадках, передбачених законом.

Якщо вести мову про **обмеження** корпоративних прав, то фундаментальною міжнародно-правовою підставою державно-юридичного обмеження прав людини є ст. 29 Загальної декларації прав людини від 10.12.1948 р. Відповідно до неї, «Кожна людина, здійснюючи свої права і свободи, повинна зазнавати тільки таких обмежень, які встановлені законом виключно з метою забезпечення належного визнання й поваги прав і свобод інших та з метою задоволення справедливих вимог моралі, громадського порядку та загального добробуту в демократичному суспільстві» [4. С. 20-35].

У ч. 2 ст. 167 Господарського кодексу міститься положення про те, що «...законом можуть встановлюватися обмеження певним особам щодо володіння корпоративними правами та/або їх здійсненню». Така норма знаходить своє відображення у ст. 23 Закону України «Про господарські товариства», якою встановлюються певні обмеження щодо осіб, які можуть обіймати поса-

ди в органах управління товариства. Якщо це питання розглянуто в контексті здійснення права на участь в управлінні справами товариства, то крім вказаних у цій статті осіб, в такому праві обмежений і акціонер, який не може одночасно входити до складу двох або більше органів управління товариства. Члени ради акціонерного товариства (спостережної ради) не можуть бути членами виконавчого органу або ревізійної комісії, і навпаки. Оскільки спостережна рада створюється з числа акціонерів, до складу цього органу не повинні входити особи, які не є акціонерами цього товариства. Членами спостережної ради можуть бути як юридичні, так і фізичні особи. Якщо членом спостережної ради є юридична особа, то її інтереси представляє керівник або інша особа, що діє на підставі довіреності від цієї організації.

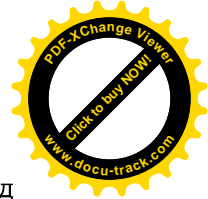
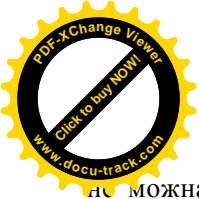
Крім законодавчих джерел, особливе місце для здійснення корпоративних прав займають нормативні акти, прийняті органами управління корпорації (статуті, установчому договорі). Вони можуть встановлювати ширші, чи вужчі межі здійснення корпоративних прав.

По-перше, зазначені акти приймаються (затверджуються), як правило, тими суб'єктами, статутні процедури функціонування яких вони регулюють, тобто підприємствами, товариствами, концернами, асоціаціями тощо.

Звідси, джерелом юридичної сили статутів, установчих договорів тощо є нормотворчі повноваження саме цих осіб як заснованих на законі соціальних інститутів. Межі таких повноважень визначені законом, тобто статутне право ґрунтується на законі. По-друге, за колом осіб такі акти є «суб'єктними», тобто поширюються лише на засновників і тих суб'єктів, що їх прийняли.

Слід зазначити, що акціонерні та інші господарські товариства - це комерційні юридичні особи, метою яких є, насамперед, одержання прибутку від своєї діяльності. Якщо йдеться про акціонерні товариства, які об'єднують велику кількість людей на основі значних для них інтересів - майнових, то важко обійтися без порушень, встановлених у законі чи корпоративних нормах, тим більше, якщо таких положень у них не закріплено.

На сьогодні існує цілий ряд неврегульованих законодавством прогалин відносно здійснення корпоративних прав. Тому в установчих документах слід врегулювати їх належним чином, інакше

не можна говорити про порушення «неіснуючих» меж. Тут слід покладатися хіба що на високі моральні принципи посадових осіб корпорації, в межах яких вони обирають свободу дії.

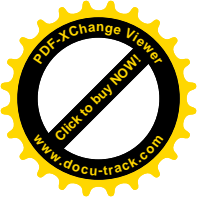
Розглядаючи питання про межі здійснення корпоративних прав, важко не згадати про таке поняття, як *«зловживання правом»*. Воно завжди було підставою численних дискусій у юридичній літературі. Наприклад, М.М. Агарков вважав, що той, хто користується своїм правом, нікому не заподіює шкоди. Отже, не можна говорити про «зловживання правом» [5. С. 429]. Ця теза була відома ще римському праву, відповідно до положень якого дії, що оцінюються як зловживання правом, є за межами здійснення права.

На думку інших авторів, поняття «зловживання правом» теоретично виправдано. Уповноважена особа допускає недозволене використання свого права, порушує міру і вид поведінки, визначені законом, посилаючись при цьому на формально належне їй суб'єктивне право. Не маючи суб'єктивного права, уповноважена особа не може ним зловживати. Але, спираючись на своє суб'єктивне право, уповноважена особа виходить за межі дозволеної поведінки, тобто зловживає правом. У разі неналежного здійснення прав порушується закон. Тому порушення меж суб'єктивного права при його здійсненні у ряді випадків характеризується, як уже зазначалося вище, як зловживання правом [6. С. 39].

Про зловживання правом йдеться й у ст. 13 ЦК України, за якою передбачається можливість суду зобов'язати особу припинити зловживання своїми правами, а також застосувати інші наслідки, встановлені законом, у разі недодержання нею при здійсненні своїх прав тих вимог, про які йдеться у цій статті.

Відповідно до п. «і» ст. 41 Закону України «Про господарські товариства», до компетенції загальних зборів належить затвердження договорів (угод), укладених на суму, що перевищує зазначену в статуті товариства.

Аналіз судової практики свідчить, що закріплена у законодавстві та статутних документах товариства вимога про затвердження договору загальними зборами, як правило, є недієвою, оскільки її недодержання не тягне за собою жодних юридичних наслідків [7. С. 5].

Тут слід погодитися з І.В. Спасибо-Фатеевою, яка зазначає, що укладені від імені товариства угоди повинні визнаватися недійсними, якщо голова правління або інша посадова особа перевищують межі своїх повноважень або здійснюють дії не в інтересах товариства [8. С. 26].

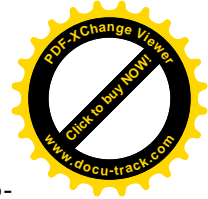
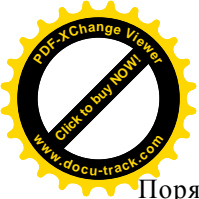
Відповідно до ст. 41 Закону України «Про господарські товариства», хід загальних зборів і прийняті ним рішення, включаючи підсумки голосування з кожного питання, оформляються протоколом зборів, який підписують голова зборів і секретар, і не пізніше як через 3 робочі дні по закінченні зборів передають виконавчому органу АТ. Згідно зі ст. 10 Закону на вимогу акціонера товариство зобов'язане надати йому для ознайомлення протокол зборів.

Оскільки протокол є тим документом, на підставі якого суд може винести рішення про задоволення або відмову у позові заінтересованого акціонера, О. Щербина слушно зазначає про доцільність встановлення у законодавстві відповідальності осіб, які підписали протокол зборів (голови та секретаря зборів) за достовірність відомостей, внесених до протоколу загальних зборів [9. С. 94].

Межі здійснення корпоративних прав визначаються різними способами. Межа може встановлюватися залежно від строку існування корпоративного права, складу учасників корпоративних правовідносин, кола їх повноважень тощо.

Суб'єкти корпоративних прав можуть передавати свої повноваження іншим особам. Так, наприклад, здійснювати свої корпоративні права акціонер може і на підставі довіреності. Якщо акціонер - юридична особа, то довіреність підписується його керівником або іншою особою, уповноваженою на такі дії згідно зі статутом, з прикладенням печатки. Якщо акціонер - фізична особа (громадянин), то довіреність слід оформляти нотаріально. Довіреність на право голосування і участі в загальних зборах може бути оформлена від імені акціонера правлінням даного АТ або реєстратором.

Доручення на право участі у голосуванні може містити перелік питань порядку денного з вказівкою повіреному, як саме слід голосувати по даних питаннях.

Порядок посвідчення таких довіреностей затверджений Постановою Кабінету Міністрів України «Про порядок посвідчення заповітів та довіреностей, прирівнюваних до нотаріально-посвідчених» від 15.06.1994 р.

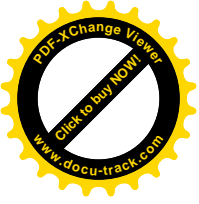
Отже, підводячи підсумки розглядуваного питання, слід зазначити, що при здійсненні своїх корпоративних прав учасники корпорації повинні додержуватись вимог, встановлених законом та установчими документами товариства. При цьому межі здійснення корпоративних прав повинні бути регламентовані настільки, щоб учасники, які є порушеними у своїх правах, могли в позасудовому або судовому порядку їх захистити. Неврегульовані законодавчі та локальні прогалини призводять до порушень прав та інтересів окремих учасників товариства. В такому випадку і може мати місце зазначене зловживання правом.

На практиці трапляються випадки, коли зачіпаються чиїсь інтереси (як, наприклад, при здійсненні права на дивіденди), чи порушуються межі здійснення прав через те, що закріплені у законодавстві та статуті вимоги є недієвими і їх недодержання не тягне за собою жодних наслідків (як при затвердженні договору загальними зборами).

Тому визначальним для впорядкування питань, пов'язаних із здійсненням корпоративних прав, повинно стати прийняття законів («Про акціонерні товариства», «Про товариства з обмеженою відповідальністю», «Про Фонд державного майна України» та ін.), які вже існують у багатьох країнах континентальної правової системи.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Цивільне право України: Підручник у 2 кн. / За ред. О.В. Дзери, Н.С. Кузнецової. - К.: Юрінком Інтер, 2002. - Кн. 1. - 720 с.
2. Грибанов В.П. Пределы осуществления и защиты гражданских прав. - М., 1972. - С. 44-45.
3. Кашанина Т.В. Хозяйственные товарищества и общества: правовое регулирование внутрифирменной деятельности: Учебник для ВУЗов. - М.: Норма-Инфра, 1995.
4. Права человека. Основные международные документы: Сб. документов. - М., 1989. - С. 20-35.

5. *Агарков М.М.* Проблема злоупотребления правом в советском гражданском праве // Изв. АН СССР. Отд. экономики и права. - 1946. - № 6. - С. 429.

6. *Грибанов В.П.* Пределы осуществления и защиты гражданских прав. - М., 1992. - С. 39-40.

7. *Винник О.М.* Проблема дійсності угод, що укладаються виконавчим органом господарського товариства // Підприємництво, господарство і право. - № 11. - 1998.

8. *Спасибо-Фатеева І.В.* Цивільно-правові проблеми акціонерних правовідносин: Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. - Харків, 2000. - С. 26.

9. *Щербина О.В.* Правове становище акціонерів за законодавством України. - К.: Юрінком Інтер, 2001. - 160 с.